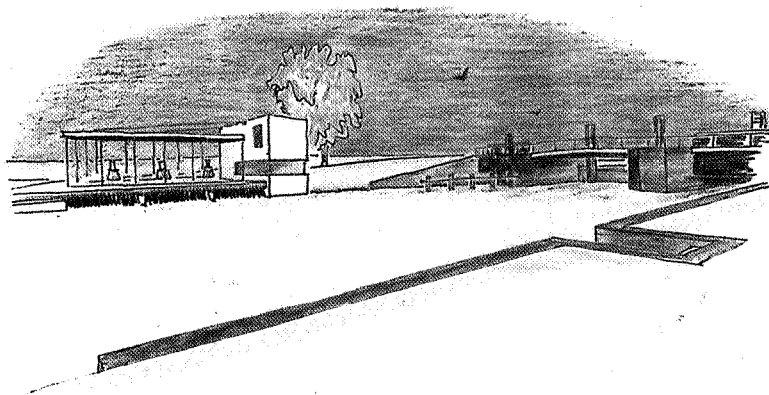

Kansen voor Schap

Johan Kruijer

Tekening Nol Molenaar

Het Reitdieplandschap is in vele opzichten een cultuurhistorisch waardevol rivierlandschap. De buitengewoon boeiende rivierloop meandert wild door het landschap maar is op verschillende plaatsen ingebonden door waterstaatkundige ingrepen. En juist dit spel tussen natuurlijk verloop en kunstmatige beheersing is boeiend. Langs de rivier zijn op verschillende plekken en uit verschillende perioden de interventies van het menselijk handelen zichtbaar. Al die ingrepen vragen aandacht; het ene object verlangt een bescheiden onderhoud, een ander vereist een nadrukkelijke restauratie of aan-

passing. Soms bestaat er geen enkele aandacht voor het object en slaat de tand des tijds toe. Dit levert soms prachtige, romantische beelden op maar deze zijn van tijdelijke aard, omdat het verval doorzet. Tenzij er zich kansen voordoen, zoals bij de Schaphalsterzijl, gelegen op de plek waar het Winsummerdiep uitloopt in het Reitdiep.

De nood is hoog

Het waterstaatkundige complex Schaphalsterzijl heeft een rijke en lange geschiedenis. De eerste bouwactiviteit dateert van 1459 en de laatste

Spraken Jan Delvigne en Nelly Soeters duidelijke taal in het voorgaande artikel over het cultureel erfgoed in hét cultuurlandschap van Groningen, in deze bijdrage presenteert Johan Kruijer, die eveneens de waarden van de zijl en het gebied hoog in het vaandel heeft staan, een andere visie op het behoud van de Schaphalsterzijl.

bouwkundige aanpassingen werden met het verbreden en versterken van de brug in 1965 verricht. In de daartussen liggende periode zijn verschillende ingrijpende wijzigingen aangebracht. Meest opmerkelijk en bijzonder in dat hele ontwikkelingsproces is het ontstaan van twee naast elkaar gelegen uitwateringssluizen die samen één complex vormen. Dit complex verkreeg, vanwege de scheepvaart- en beveiligingseisen, het karakter van een schutsluis en stormvloedkering. Gezien deze boeiende ontwikkeling is het uitermate teleurstellend dat het sluiscomplex de laatste decennia nauwelijks méér kan

halsterzijl

betekenen dan een brugverbinding. Het gevolg van deze bouwkundige ontwikkelingen en functionele leegloop is dat het complex een sluimerend bestaan lijdt. Het is als het ware in slaap gevallen. Degelijke onderhoudsbeurten zijn uitgebleven, met als gevolg een haveloos en vervallen complex. Er zal iets moeten gebeuren om dit complex op een zinvolle wijze te bewaren voor de toekomst. De nood is hoog.

Van de nood een deugd maken

Zoals bekend is het Groninger land aan het zakken als gevolg van de aardgas- en aardoliewinning. Deze bodemdaling maakt het noodzakelijk om te komen tot een aantal nieuwe gemalen en sluiscomplexen. De eerste kunstwerken zijn inmiddels opgericht. Bij het derde project dient zich nu de mogelijkheid aan om aan te sluiten bij een bestaand waterstaatkundig werk, de Schaphalsterzijl.

Hier zijn zowel kansen als risico's aan verbonden. De risico's bleken al in 1995, toen de eerste schetsplannen door het Waterschap Noorderzijlvest werden gepresenteerd. Hieruit bleek dat de Schaphalsterzijl helemaal zouden worden vervangen door een nieuw gemaal met sluiscomplex. Dit heeft ertoe geleid dat de Stichting Industrieel Erfgoed Noord-Nederland (SIEN-N) en de Stichting Behoud Schaphalsterzijl het urgent achten om een brief te sturen naar de staatssecretaris van OC&W om bescherming op grond van de Monumentenwet aan te vragen. Deze aanvraag is inmiddels in behandeling genomen en de gemeenteraad heeft er positief over geoordeeld. Deze procedure zal naar ver-

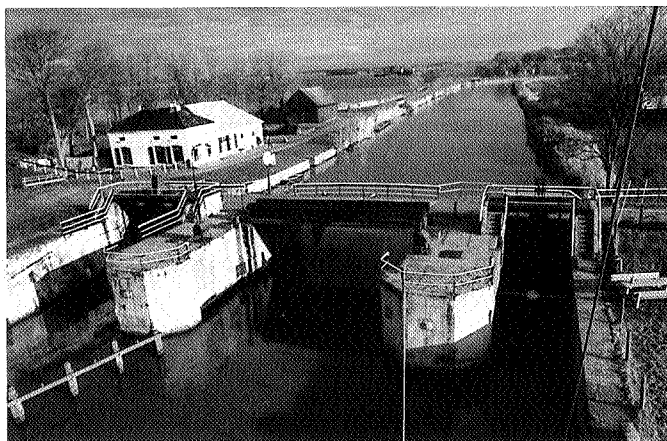
wachting leiden tot de gewenste bescherming van het complex.

In het aanwijzingstraject is er door SIEN-N op aangedrongen om in de monumentomschrijving nadrukkelijk aandacht te schenken aan de ontwikkelingsgeschiedenis van het complex. Deze ontwikkelingsgeschiedenis biedt immers een ideale mogelijkheid om de nood van het monument op te heffen én om de waterstaatkundige problematiek rond de bodemdaling op te lossen.

Alternatief 4c

Min of meer gedwongen door de enorme belangstelling voor de cultuurhistorische betekenis van het sluiscomplex, heeft het Waterschap Noorderzijlvest een stuurgroep ingesteld waarin de opdrachtgever, de ontwerpers, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de provinciale welstandtoezicht zitting hebben. Deze stuurgroep onderzocht eerst welke andere locaties in aanmerking komen voor de gewenste waterstaatkundige werken. Dit doet wel recht aan de zorg die men heeft voor een zo verantwoord mogelijke oplossing, maar het zou ook tot een gemiste kans kunnen leiden. Bij de

keuze voor een andere locatie zou het Waterschap Noorderzijlvest immers geen reden meer hebben om het onderhoudsbeleid voor de Schaphalsterzijl aan te passen. Zelfs de status van monument is daarvoor geen garantie! De stuurgroep kreeg op 19 juni 1996 de gelegenheid om haar bevindingen te presenteren tijdens een door de gemeente Winsum georganiseerde informatiebijeenkomst. Daaruit bleek een voorkeur voor de locatie Schaphalsterzijl en men presenteerde het schetsontwerp 'Alternatief 4c' als de beste optie. Hiermee dienden zich de mogelijkheden voor een zorgvuldige continuering van de water-

Schaphalsterzijl met links het Waarhuis, foto Jan Buwalda

staatkundige functie van de Schaphalsterzijl aan. Toch is het 'doorontwikkelen' van het sluiscomplex geen doel op zichzelf. Wat voorop staat, en dat is ook het doel van de aanwijzing als monument, is dat de bijzonder rijke ontwikkelingsgeschiedenis van de Schaphalsterzijl gerespecteerd wordt. Het schetsontwerp laat de bestaande cultuurhistorische waardevolle situatie gelukkig vrijwel geheel in zijn waarde en komt louter met toevoegingen.

Inpassing nieuwbouw

Met de toevoegingen zal ongetwijfeld het beeld van het complex op onderdelen veranderen. Dit is, indien het zorgvuldig gebeurt, geen verarming maar een verrijking. Er wordt immers een nieuwe betekenis aan toegevoegd die gezien mag worden. Zo is het in de geschiedenis van Schaphalsterzijl ook altijd gegaan.

Het schetsontwerp 'Alternatief 4c' heeft wat betreft zorgvuldige vormgeving en inpassing een aantal sterke punten. In de eerste plaats zal de positionering van het gemeal aan de binnendijkse kant leiden tot het handhaven van het waardevolle uiter-

waardenlandschap van het Reitdiep. Bovendien zal de bouwmassa aan de binnendijkse kant en aan de zuidzijde van het Winsummerdiep leiden tot een evenwichtig beeld ten opzichte van het Waarhuis.

Ten aanzien van de bouwmassa wordt een opbouw voorgesteld die verwant is aan het Waarhuis en bestaat uit een dwarsgeplaatst 'voorhuis' met een 'schuur'. De totale massa moet evenwel zo bescheiden mogelijk blijven. Uiteraard zal de architectonische detaillering nadere aandacht behoeven, maar een eigentijdse, strakke en sobere vormgeving lijkt niet in strijd met de diverse bouwsporen en kenmerken van het huidige complex.

Spannend wordt het op de plekken waar de nieuwbouw gaat concurreren of zelfs gaat ingrijpen in de 'oudbouw'. Zo zal ten behoeve van de schutfunctie een stel nieuwe buitendeuren aangebracht moeten worden, die alleen als lage en onopvallende bouwmassa's een evenwichtig geheel kunnen vormen met de oude sluis. Evenzo kan de keuze voor heftorens bij de binnendeur gerechtvaardigd worden, omdat deze inspecteert op de aanwezige ophaaldeuren. Draaideuren zouden bovendien op deze plek

afbreuk doen aan de bestaande sluishoofden, vanwege de daarvoor vereiste bewegingswerken.

Uitwerking gewenst

Hoe aardig het schetsplan 'Alternatief 4c' ook mag zijn, er bestaan nog wel enkele onduidelijkheden. Zo biedt het schetsplan absoluut geen inzicht in wat er gerestaureerd gaat worden. Het schetsplan duidt wel aan dat de schotbalken van de stormvloedkering verdwijnen. Een motivering daarvoor ontbreekt echter nog, terwijl deze schotbalken toch een kenmerkend onderdeel zijn van de Schaphalsterzijl. Daarnaast zal bij de planuitwerking ook de detaillering van de nieuwe ingrepen moeten worden uitgewerkt. Helaas blijkt immers maar al te vaak dat schetsen een mooier beeld geven dan de uiteindelijke werkelijkheid.

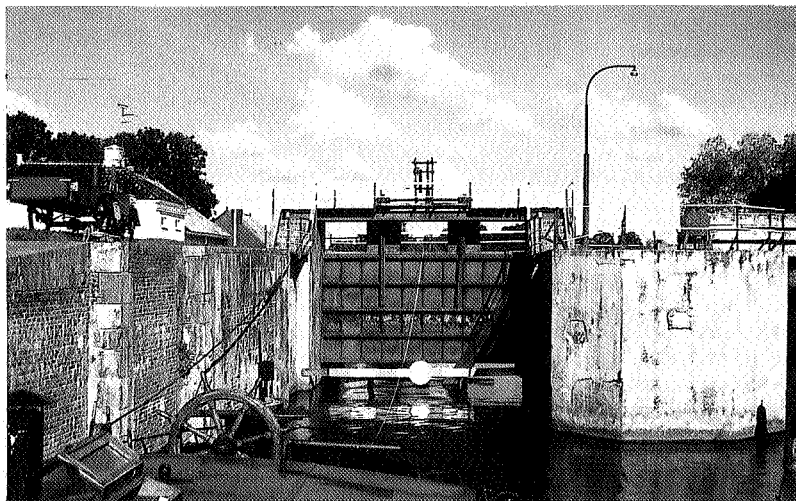
Misplaatste romantiek

Laten we maar hopen dat dit plan met zorg wordt uitgewerkt, want in potentie kan van de nood een deugd gemaakt worden! Dit is een heel ander standpunt dan dat van diegenen die de huidige staat van Schaphalsterzijl met gebel bezingen. Vergeten zij niet het historisch ruimtelijke en functionele proces van de waterstaatkundige werken in het Reitdieplandschap? Komt dat gebel voort uit een misplaatste romantische instelling waardoor het proces van een letterlijke en figuurlijke afkalving van het Reitdieplandschap alleen maar verder zal gaan? Het lijkt raadzaam om eventuele kansen met open armen te ontsluiten. Hier ligt de kans om een vervallen monument te restaureren en er een nieuwe betekenis aan toe te voegen die goed past in de waterstaatkundige ontwikkelingen van het uiterst waardevolle rivierlandschap van het Reitdiep. Wat is er mooier? —

Bron

Delvigne J., 'Twee eeuwen sluisen' in: *Stad en Lande*, Jaargang 5, 1966, nr.1

De auteur is bestuurslid van SIEN-N.

De gesloten zijl, foto Jan Delvigne